

literatura: MILJENKO JERGOVIĆ

golem ni za v mesto

Za Mašo R.

Je bila tvoja mama lepa, me vpraša otrok. Po glasu ne vem, ali je deček ali deklica. Mislim, da je bila lepa, mu odvrnem, niti malo mi ni bila podobna. Ob tem se oba začneva smejeti, jaz pa po smehu poskušam razpozнатi otrokov spol. A to ni mogoče, saj njegov glas še vedno zveni tako moško kot žensko. Kadar mi je izpadel zob, mu pripovedujem, ga je vrgla za peč. In imeli smo veeeliiiko peč, visoko do vrha zelo visokega stropa, pa še trikrat toliko. In nato je mali miški ukazala, naj mi prinese še boljši zob. A ta mala miš, vidiš, takšne smo imeli v Bydgoszczu, mi je prinašala le zobe, ki so bili zanič. Otrok se je znova zasmehal, všeč mu je bilo to, miš in zanič. Tega ni še nikoli prej slišal. Otrokom lahko poveš toliko stvari, ki jih še niso slišali nikoli prej.

Kako pa je umrla tvoja mama, me otrok še naprej zaslišuje. Zdi se mi, da bi mu lažje povedal, če bi vsaj vedel, ali je deček ali deklica. Take stvari niso zate, se vlečem iz zagate, ko boš zrasel, boš vedel, ne da bi ti jaz povedal. Ko zrasem, bom vedel, kako je umrla tvoja mama in vsaka druga mama, se glasno čudi. Kako je to mogoče? Ti si odrasel in veš, kako so umrle vse mame na svetu, prav vse? Ne, jaz sem že zelo star in sem toliko že pozabil.

Ne vem, zakaj tako dolgo nihče ne pride po otroka. Z vseh strani se sliši ropot, rožljanje nožev in vilic, trkanje kozarcev, a nihče ne pristopi k nama. Kje pa sta tvoja mama in oče, ga vprašam. Oba sta umrla, kratko in ledeno odvrne, kot že od nekdaj počnejo otroci, kadar se igrajo eno svojih okrutnih iger. Lažeš! Mar misliš, da se sme lagati o takšnih rečeh? Odrasel si, tako star, pa vseeno misliš, da bi se nekdo zlagal, da sta mu umrla mama in oče! Hočeš, da ti povem, kako sta umrla? Na magistrali med Gradcem in Pločami je prepad. Nasproti je pripeljal tovornjak in končala sta v prepadu. Bi rad, da ti povem, kakšen avto je vozil ati? Mercedes!

Tako močno odkimavam, da se mi zdi, da mi bo vrat počil in da fhi bo glavo odneslo na drugo stran dvorane, a otrok nikakor noče nehati. Še naprej žvenkljajo noži, sliši se smeh, ampak nihče se ne zmeni za naju. Nihče naju ne loči. Dovolj, vpijem nanj ali nanjo, dovolj je bilo, moja mama je pela ruske pesmi, medtem ko so tri perice v kleti prale našo tedensko posteljnino. Toliko nas je bilo in tako bogati smo bili, da so vsak ponedeljek prišle tri perice, tri sirote Poljakinje, da operejo naše spodnjice, srajce, brisače in rjuhe. Ona pa je imela dobro srce in jim je pela. A kaj, ko so vse ruske pesmi žalostne in so morale perice vsak ponedeljek jokati. Najokale so za sedem do osem škafov solz. In tegi ji niso nikoli odpustile. Ko je prišla vojna, so jo spravile v peč. Vše višjo od one visoke peči, za katero je tisti neumni miški metala moje zobe, da mi prinese boljših. V to peč je mama morala iti gola, da ne bi skupaj z njo zgorele tudi njene bele srajce, in tako je odšla v nebo. Če me že vprašaš, potem vedi, kako je umrla. Otrok je obmolknil. Minilo je nekaj trenutkov, se mi zdi, da kar cela minuta. Vsi bežijo od tovrstnih zgodb. V božjem miru poslušam trušč in trkanje kozarcev, na tej svečanosti, prirejeni v čast meni, mojemu dolgemu življenju in delu, in si mislim, kako je to vse skupaj čudno. Nastopilo je sedem govornikov, vsi od tajnikov likovnega in pisateljskega društva do ministra in predsednika, zdaj so navalili na jedajo in pijačo, name pa povsem pozabili. In pravkar začenjam pozabljati tega otroka,

naj se ga nikoli več, vse do groba, ne spomnim, niti njegove male, oznojene roke, ki se je spustila na mojo.

To je strašno, reče, začgali so ti mamo, ker je pela žalostne pesmi! Ne zgolj zato. Zakaj pa potem? Vedel boš, ko odrasteš. Lažeš! Kako veliko glavo bi moral imeti, da bi vedel, kaj so si mislili tisti, ki so začigali mame. Gotovo niso samo twoje. Onile so gotovo začgali še nekaj mam. Mnoge mame znajo peti. Otrok me je očitno poskušal potolažiti.

Mene so pustili v Zagrebu, ker sem imela mumps, ponosno poudari zadnjo besedo. Ampak Golem, on je umrl skupaj z njima. Kdo je bil Golem? Naš pes, irski hrt. Bil je velik, precej večji od tebe, ko si v vozičku. Če bi lahko vstal, bi ti povedala, ali je večji od tebe, ko stojiš.

Deklica. Zdaj vem. Toda srce mi je začelo razbijati, ko je omenila Golema, in ne vem več, kaj se dogaja, ali je resnična ali se mi vse skupaj dozdeva zavoljo silnega razburjenja. še naprej se sliši zgolj trušč, v glasovih ni mogoče prepoznati besed, ne prepoznam nikogar, ni imena, ki bi ga zdaj priklical, da me osvobodi.

Na vrtu naše hiše, kjer so rasla divja jabolka in hruške, je bila očetova filigranska delavnica. Vedno je bila polna zlata, a ni bilo strahu, da bi prišli roparji. Pazil jo je pes, velik kot konj starinarja Saula, nikoli ni lajal, tudi grizel ni, a vsi, ki so prišli s slabimi mislimi in nameni, so se ga bali. Dobrim se ga ni bilo treba batiti, saj jim je veselo prišel naproti in od radosti legel k stopalom. Gospe Eckert, učiteljici nemščine, je tako zlomil palec na desni nogi, a se ni ujezila. In ko je prišel čas, da so perice prenehale biti perice, ko je velika strašanska vojna prišla blizu Bydgoszczu, nas je moj oče, najverjetnejše, strpal na tovornjaček in smo bežali, kot so bežali tudi naši sosedje, da bi morda tudi preživelii, a je oče začel verjeti, da nas bo rešil naš pes. Zlobni se ga bodo prestrašili in odšli. Zavlekli smo se, vseh sedemnajstero, v njegovo delavnico na vrtu divjih jabolk in hrušk, in gledali, kako vojaki vdirajo v našo hišo. Stekel je proti njim, a se ga niso ustrašili. Našemu psu je bilo ime Golem.

Tako kot našemu, se je razveselila deklica. Je bil prav tako irski hrt? Ne, bil je velik in črn in ne bi mu smeli dati tega imena. Že šestdeset let razmišljam, da je oče storil strašanski greh, ko ga je poimenoval Golem. Je kaj narobe s tem imenom, se čudi deklica.

Ti ne veš, kdo je bil Golem, ali pa me zgolj mučiš, sem po zraku iskal njeno roko, a je ni bilo. Bil je naš pes, preplašeno pove. Hotel sem jo ujeti, jo imeti v rokah, preveriti, kdo je v resnici, a se mi je očitno izmikala.

"Sara, pa kje si ti, porkaš, smo že mislili, da so te odpeljali Ciganil!" zagrmi starejši moški glas. "Nadleguješ gospoda, kaj? Kaj si mu natvezila? Veste, v tem obdobju je, pet let je stara in na moč jo veseli lagati neznancem. Včeraj je spravila v jok predsednikovo gospo. Pomislite, povedala ji je, da sva jaz in Rebeka mrtva, da sva umrla v prometni nesreči. A to še ni bilo vse, da si ne boste mislili, sploh ne! Dejala je še, da ji je bolj kot za očetom in mamo žal za psom. Celó ime mu je dala: Golem! Samo pomislite. Ve tudi, kakšne pasme je: irski hrt! In kam bi mi dali psa? Naju z Rebeko ves dan ni doma, kdo bi ga vodil na sprehode? Poleg tega psi niso za življenje v mestu. Oni rabijo prostor, tekati morajo. Ali vsaj na nekaj paziti!"

Tip še zmeraj govorji, jaz pa čutim, kako diha tik ob mojem licu. Njena sapa je povsem brez vonja, kakor golemova..

ilustracije: kinetik

A black and white photograph of a small dog, possibly a puppy, sleeping peacefully. The dog is lying on its side, facing right, with its head resting on a soft, light-colored pillow. The background is a dark, textured surface, likely a bedsheet or blanket, which is decorated with numerous small, white star shapes. The overall atmosphere is calm and dreamlike.

tin je psičku kazal zvezde

Tin si je zaželel psička. Vedeli so, da to nekoč pride, a mar že tako zgodaj? Nima še niti treh let, ne zna izgovoriti l in r, frfija kot čeljustarka, pa bi že psička. Majhnega, majčenega, tako velikega – pokaže z rokami in ga zmanjšuje, da je pred maminim obrazom, ki pravi "ne!", dospel velik kot miško mišon, ki visi na vzvratnem ogledalu v avtu, Tin pa gleda v miška mišona, da ne bi bruhal, ko ga ati pelje v vrtec in je na vseh semaforjih rdeča. Evo, prav tolikšnega psička bi si že zelel, belega, s črno liso prek očesa, in od takrat dalje, ko ga vprašajo, kaj si želi za rojstni dan in kaj mu naj prineseta Božiček in Dede Mraz, Tinček zmeraj odgovori enako: majega, bejega psička, s cijnim učeskom!

Mama je upala, da bo nazadnje pozabil na to. Otroci imajo kratek spomin. Kot kačji pastirji. Na tisto, kar jih je zjutraj spravilo v jok, do večera že pozabijo. A pri Tinu ni tako. Ima slonji spomin. Že štiri meseca ponavlja eno in isto stvar. In s čim lahko postrežemo gospodiču, vpraša debeli brkati natakar v zamaščeni beli srajci. Psička, bejega, s cijnim učeskom – odvrne Tin. Ta otrok ni normalen, se mama pred spanjem pritožuje atiju. Ati molči, saj to izgovarja z glasom, ki se mu reče pe-em-es. Če bi, bog ne daj, on rekел, da ta otrok ni normalen, bi se mama razjokala ali pa bi se začela dreti.

Ponoči se v kotičkih njegovih ustnic poglabljata dve majhni gubi, zaradi katerih, ko enkrat zrastejo, ljudje ne morejo več ostati skupaj. A ne bo časa, da bi njegovi gubi zrasli.

Mama, ati in Tin živijo v stanovanju, ki meri devetnajst kvadratov. Pravzaprav to ni stanovanje, ampak svetilnik na vrhu nebotičnika. Nad njihovimi glavami ni stropa, temveč nebo, a to ne naredi devetnajstih kvadratov nič kaj prostornejših. Onadva se cele dneve kregata. Omara je tako blizu postelje, da sta se včasih, ko sta šla mimo, morala poljubiti. Pozneje sta se le še prepirala. A Tin tega ni opazil. Zanj je bilo to stanovanje največje na svetu, svet pa je bil majhen kot park, skozi katerega ne smeš niti teči, ker mama in babica Smiljka mislita, da boš skočil na cesto, naravnost pod avto. Zato je lepše v stanovanju, saj je stanovanje veliko. Nad njim je nebo, Tina pa je neba strah, zato hoče malega belega psička. Ali pa le tako laže, da bi mama še bolj ponorela.

"Le kdo bi bil tako nor, da bi kupoval psa v pajzlu, velikem sedemnajst kvadratov!" je besenela na babico Smiljko, ki bi naredila vse, da ugodi vnuku. Ni sedemnajst, ampak devetnajst, jo je umirjeno popravila babica Smiljka, ki je delala kot učiteljica na šoli za otroke s posebnimi potrebami. Rekla sem sedemnajst, se mama ne vda – dva kvadrata je predsoba, neuporaben prostor med dvojimi vrti. Mama to ve, ker je študirala arhitekturo, preden je preselila na književnost. Tin sedi pod mizo, niti pisne ne, dela se, da ga ni, in samo posluša. Ve, da mora biti miren in neviden, ker so to trenutki, ko prihaja do odločitve. Neki mali beli psiček čaka, da postaneta prijatelja. Ali brata. Pravzaprav, da postaneta eno. Tin in psiček.

Ati je medtem molčal in se ni vmešaval. Počutil se je krivega, ker so živel v devetnajst kvadratov velikem stanovanju. Bil je majhen moški, krmar v osmercu, ki je za las zgrešil olimpijsko medaljo, in zmeraj se je počutil vsaj malo krivega. Umanjkal mu je centimeter, da bi lahko dosegel kozarec z drnuljevo marmelado na vrhnji polici babice Smiljke, ko ga je, še kot dečka, poslala po marmelado za palačinke. Nikoli ni pozabil tega občutka in noben trenutek v njegovem življenju ni minil brez njega. "Ne dosežem!" ji je rekел, a ona se je začela smejati, saj ni vedela, kako pomembno je zanj to. Danes mu je umanjkal ta centimeter, da bi zaslužil denar, vzel kredit in jih preselil v normalno stanovanje. Ali v hišo z vrtom, po katerem bo skakal Tinov psiček. A če bi ga kdo povprašal, povejmo po resnici, da bi dejal, naj dečku kupijo malega belega psa s črno packo prek očesa. V majhnem stanovanju, ki bo poleti zavrelo kot lonček z vodo, bi bili majhni mož in majhni pes, ženska in otrok.

Bližala se je pomlad, Tinu pa so otekle bezgavke pod pazduhami. Najprej pod levo, nato še pod desno. Niso ga bolele, ampak lahko jih je otipala s prsti, najprej okroglo, nato nepravilne in buškaste. Zvečer sta se kopala in zavila ga je v gromozansko frotirasto brisačo, na kateri je bil narisan zemljevid Amerike, nakar mu je šla z roko pod pazduho in tipala bezgavke. Nekaj časa so rasle, nato so se umirile. Ati ni vedel ničesar. Ni mu hotela povedati, čakala je, da mine. Če on ne ve za nekaj slabega, kar se dogaja, potem se to mogoče sploh ne dogaja. Ljubila ga je, a je bilo to vse manj opazno. Odkar so Tinu otekle bezgavke, si je že zelela, da bi se opazilo. Spet ga je poljubljala, kadar sta šla drug mimo drugega, med posteljo in ormaro. Bil je presenečen in srečen. Njo je bilo strah. Ko ji je Tin spet dejal, da bi rad imel majega, bejega psička, s cijnim učeskom, se je mama le žalostno nasmehnila, nič mu ni odgovorila, pomislila je, kako zelo si želi, da bi čas stekel nazaj, da bi mu kupili psa, samo da ne bi bilo teh žlez. Smešno, kaj vse si pripravljena storiti, ko si nesrečna in zaskrbljena!

Tin je tekel po parku, a ne kot poprej. Nekako počasnejše in bolj nejevoljno. Babica Smiljka ni zaprla ust, neprestano je blebetala o svoji ravnateljici, neki kmetici, ki se je priklatila iz Bosne. Tuđman ji je dal državljanstvo, vrniti bi ga morala, zdaj pa zlorablja vse zaposlene, učiteljski in pedagoški kolegiji, čistilke, a kar je še najhuje, maltretira otroke, spravi jih do roba, da vpijejo in jočejo, ubogi otročiči, že trije so zaradi nje pristali na nevropsihiatriji, to bi bilo treba prijaviti na ministrstvo za šolstvo, ali pa časopisom sporočiti, da bosanska psica v Zagrebu zlorablja otroke s posebnimi potrebami ... Mama je sedela ob njej na klopi in kadila. Ko je ugasnila eno, je prižgala naslednjo. Občasno je, bolj zaradi reda kot česa drugega, zavpila "Pazi, ne na cestol!" Četudi je bil Tin takrat zelo, zelo daleč proč od ceste. Niti tekal ni, bled in oznojen se je vlekel po pesku kot pretepeno ščene. Ko je pomislila na to, ko je v svojem fantku ugledala bolnega psa, so mami stopile solze v oči.

Kaj pa ti je, se je prestrašila babica Smiljka in skočila s klopi. Mama je medtem zardela od zadrege. Tin je stal naslonjen na tobogan in ju gledal, nekoliko nenavadno otopeno. Kot da ne bi vedel, kaj se dogaja okrog njega. Svet je prezgodaj postal prostran in velik, ulica, na kateri lahko padaš pod avto, pa zelo oddaljena. Mama je med solzami povedala babici Smiljki, da so Tinu pred tremi tedni otekli žleze. Buškaste so in nepravilne. To je dejala in obe sta vedeli, da to nekaj pomeni. A nič dobrega.

Naslednji dan je bil petek. Tina so odpeljali k zdravniku, ki je dejal, da bi otrok moral ostati v bolnišnici. Mama ga je milo, s sklenjenimi rokami, prosila, dokler ni rekел, dobro, pa ga pripeljite v ponedeljek. Še nikoli ni bila srečnejša. Smejala se je, ko so zapuščali bolnišnico, objemala je Tina, nato je objemala atija in ga priganjala, naj pohiti, naj teče in se ne vrne brez malega belega psa s črno packo na očesu.

Ta vikend je bil najlepši v Tinovem življenju. On tega ne bo nikomur povedal, saj ne ve, kako se temu reče. Tin sploh ne ve, kaj je vikend. Ponedeljek je bil daleč in psiček je imel ostru dlako, ki ga je bodla v dlani. Tin se je temu zbadanju smejal, psiček pa mu je začel gristi roko. Je to bolelo? Psiček se je igral, zato Tin ni razmišjal, če ga kaj boli, ko ga je grizel. Mora biti prijazen z njim, zelo prijazen! Nato se je psiček polkul pod očetovo nočno svetilko in se še pokakal na sredo sobe, mama pa se je le smejava na čistila za njim. Glej, kako je lahko vse lepo in so vsi lahko srečni. Nebo nad stanovanjem je bilo polno zvezd. Preden je zaspal, je Tin psičku kazal zvezde.

"Nismo mu dali imena," je mama dejala atiju, ko sta legla v posteljo. "Ne, nismo," je zavzdihnil ati, nakar še dolgo ni zatisnil oči, prisluškoval je njenemu dihanju, če je zaspala ali je še budna. Jutri bo ponedeljek. Tina bodo v bolnišnici oblekli v pižamo, na kateri je slika psa, ki niti malo ne spominja na njihovega psička. V tej pižami bo Tin preživel preostale dni. .

Ne spominjam se, kako je Kiti prišla v našo hišo. Najbrž je bilo zato, ker je moral nekdo loviti miši. Bila je črna, brez ene same bele dlake – kot šejtan, ki pade skozi dimnik – je pravil soseg Šefko, pek, ki je imel na strehi svoje pekarne največji dimnik in Blažuju, pa se je zdelo verjetno, da ve, kako izgleda šejtan, ki pade skozi dimnik. A namesto da bi lovila miši, je naša Kiti občasno skotila. Tante Dorica je takrat šla za njo, strpala mačice v svojo bisago in jih utopila v potoku. Kiti je vsakič skotila na drugem kraju, tako da je bilo treba mačice tudi odkriti. Naše posestvo pa je bilo veliko, največje v Blažuju, z mnogimi kupi gnoja, s svinjaki, hlevom za govedo in štalo za konje ter z zajčnikom z dvestotimi zajci. In še s staro hišo, nad katero je bil senik, in z lesenim čebelnjakom, papanovo mizarsko delavnico ... Na vsakem od teh krajev je Kiti vsaj enkrat povrgla. Naj me vrag, če ni upala, da je enkrat tante Dorica ne bo našla, da bo lahko, kot vsaka božja mati, vzgojila svoje otročiče.

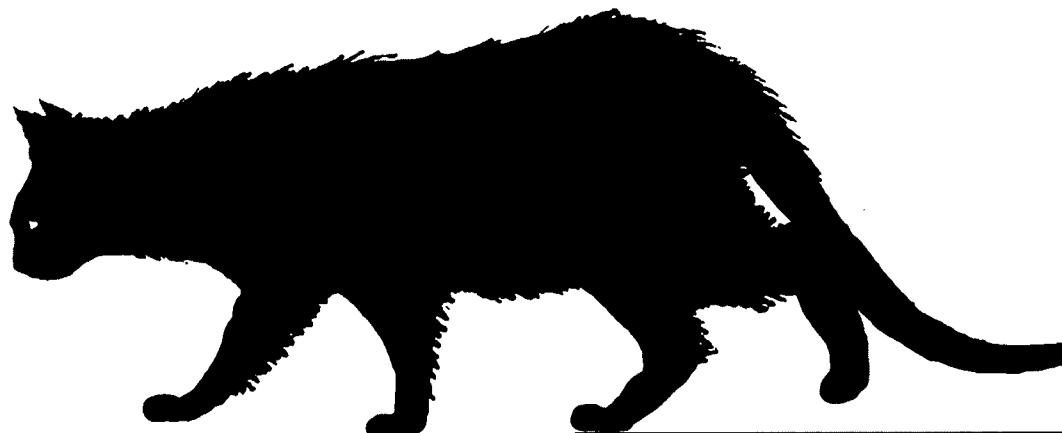
Ko se je leta 1941 začela vojna in ko je bila zatem razglašena država, se je legija utaborila pri potoku, tam, kjer je tante Dorica po navadi utapljalma mačice. Malce zatem, pozno poleti, so odpeljali – otroci nismo vedeli ne kam ne zakaj – soseda Levija, tetko Simho in Levijeva sinova Sašo in Egona. Od takrat je tante Dorica metala mačice v njihov vodnjak. Vprašal sem jo, čemu to počne, sosed Levi se bo ujezil, ko se vrne, ona pa se mi je grenko posmejala, kot bi pravkar pogolnila veliko jušno žlico ribjega olja, in mi rekla, da bodo kmalu tudi v naš vodnjak metali mačice, ker bomo šli še mi tja, kamor so odpeljali Levijke.

Pozimi leta 1942 je po Blažuju prvič marširala nemška vojska. Tante Dorica nas je oblekla v pražnja oblačila, bil pa je torek, čeprav sta jo oma in papa rotila, naj tega ne stori, vseh pet nas je odvlekla na cesto proti Sarajevu, da pozdravimo vojsko.

Dvignila je desno roko, pa smo tudi ostali dvignili roke. Mala Elzi tedaj ni imela niti treh let in je dvignila levo, jaz sem jo popravil, ona pa je planila v jok. Deževalo je, ob cesti ni bilo nikogar razen nas, oficirji so iz torbic vlačili fotografiske aparate, da bi nas slikali. Na 258. strani Brockhausa, izdanega 1961, je fotografija, pod katero piše: "Poljski deček iz Krakova pozdravlja Reichsführerja Himmlerja." To ni noben deček, to je moja sestrična Elzi. In nismo Poljaki iz Krakova, ampak Nemci iz Blažuja. A to ni pomembno, saj je to edina fotografija pokojne Elzi, ki jo danes imam.

Kiti je znova pričakovala mladiče. Tante Dorica je že vedela, kako to gre, in je, ko se je mačka sprehodila po hodniku in za hišo, prežala nanjo, da je videla, kje si bo našla prostor, da ji ugrabi mačice takoj, ko jih skoti. A to je bilo ravno pred

kako je bilo v blažuju

božičem, pekli so prasca, tante Dorica je mesila testo za kolače, iz Sarajeva je k nam po meso prišel papanov prijatelj Hansi, protestantski pastor, in nekako smo pozabili na Kiti. Na božični večer se je splazila v hišo, bila je že žena, zato je, kot je pogosto počela, legla pred prižgani kamin, na papanove copate, in se zastrmela v nas. Ni več imela trebuha.

Tante Dorica je vedela, da se na božič ni dovoljeno jeziti, ali pa je mislila, da pred otroki ne sme pokazati jeze, zato je povsem tiho, z mehkim altom, zapela: "O Tannenbaum ..." Pela je lepo in jasno, kot da je prva na svetu, ki poje to pesem, in mi smo jo le poslušali. Ko je končala, je mama vstal in šel po violino. Igral je in delal čudne gibe, kot da bi se umikal pred meči, a nas ni uspel nasmejati. Na božični večer ni smehta in to je dobro vedel, a mu je bilo vseeno neprijetno, dražilo ga je in ga težilo nekaj, česar mi tedaj še nismo mogli razumeti. Bil je božič leta 1942, naši očetje so bili pri Stalingradu in nikoli več jih ne bomo videli, moja muti pa je mrtva že od dne mojega rojstva. Papa je, za razliko od ome in tante Dorice, slutil katastrofo in nas je zato na tisti božični večer poskušal nasmejati. Pretvarjali smo se, da smo odrasli, da vemo vse in da nam ni smešno, da se mama izmika mečem, medtem ko igra čardaše. Ko jaz pojdem na Bentbašo in druge pesmi, ki z božičem nimajo nobene zvezze.

Kiti, naša Kiti pa je še naprej ležala pred kaminom, nas gledala in zastrigla z ušesi takoj, ko je zavilila papajeva violinina. "Glejjo, kurba, kako je muzikalična!", se je namrgodila tante Dorica. "Dorotea, naj te bo sram, božič je. Kolneš, in to še pred otroci!" je rekla oma in ji ni hotela doliti kuhanega vina, od pripravljanja in vonja katerega smo bili otroci že pijani. čez nekaj časa se je mačka vstala. "Kiti, Kiti, Kiti", jo je klicala tante, v upanju, da jo bo mačka odvedla do maččic, da jih bo lahko še to noč vrgla v Levijev vodnjak, ampak Kiti je skozi priprta vrata švignila v temo in ni je več bilo.

Noč je bila mrzla in jasna, na nebuh je bilo videti vsako zvezdo, v Blažuju pa so v vsaki deseti hiši gorele luči. Preostale so bile v temi in so delovale preteče, kot da bo vsak hip iz njih poblisnil nož. "Jezus, Bog, pa kje si nas zapustil," je zašepetala tante Dorica in stekla nazaj v hišo. Ni se ozrla za nami, otroki, takrat, prvič in edinkrat. Te besede, izgovorjene na božič leta 1942, je v naslednjih treh letih pogosto ponavljala in čeprav smo se nanje navadili, so me še vedno spominjale na to noč. Zjutraj je zgodaj vstala, da bi šla pogledat, kje je Kiti skotila. Tudi mi smo poskakali iz postelje, tega trenutka se ne sme zamuditi, božično jutro je, vse je belo od mraza in snega, pred bišofsbtrom in knajpom z mlekom moramo še pogledati, kam se je skrila Kiti. Prva je koračila tante, za njo se je nas pet

razvrstilo v strelski red, kot nam je na vadbišču za šolo pokazal narednik Ivo Lubura, a nam je mala Elzi kvarila razporeditev, saj je bila premajhna. Elzi je bila zmeraj za vse premajhna. Če ne bi bilo tako, bi bili kot pravi vojaki, ki zabijajo bajonetne v seno, ko iščejo, kam so se skrili banditi.

Igra je trajala dolgo, saj Kiti nismo našli. Tante jo je klicala z najbolj milim glaskom, kot da ji prinaša drobovino pravkar zaklanega prasca, ki se še zmeraj kadi od življenja. A tokrat je ni mogla prevarati. Mačka se je zatrudno odločila, da bo skrila in obdržala svoje mladiče. Trikrat smo obšli celo posestvo, drugi so se že naveličali stopati razvrščeni v strelce in s palicami zbadati po senu, le jaz sem bil odločen, da do konca ostanem vojak. Če se vdam, sem si mislil, se tata in stric Fredi ne bosta nikoli vrnila iz vojne. Jaz ju zdaj rešujem, ko iščem kraj, kjer je povrgla Kiti. Sovražil sem to mačko, ki mi je ugrabila očeta, in z lastnimi rokami sem hotel pometati mačice v Levijev vodnjak. Ko bi jih vsaj že enkrat našli. Drugi otroci so se že vrnili v hišo, jokal sem, a nisem popuščal. "Ti si moj veliki fant," me je objemala tante Dorica, "midva bova sama našla našo Kiti," me je tolažila, čeprav ne bo nikoli izvedela, čemu sem jokal.

Našli smo jo za najbolj mršavo kravico, Lisko, ki že dolgo ni več mukala in dajala mleka, a je vseeno nismo hoteli zaklati, saj ni bila naša, ampak od Levijev. ("Če se vendarle vrnejo ...") Na kupu sveže stelje je ležala Kiti in dojila mačkončka. Enega samega, črnega kot je bila sama. Tako sem ga hotel zgrabititi, pa mi tante Dorica ni pustila. "Počakaj," je dejala. "Tegale ne smemo vreči v vodnjak." Presenečeno sem jo pogledal: "Čemu ne smemo?"

Pozneje nam je prišel voščit pek Šefko. Postregli so mu s kolači in jedel je, kot da ne bo nikdar več. Ničesar ni vprašal, le židano je namigoval proti meni, z misljijo, da sem jaz rešil mačkončka. Pa ga nisem. Tudi tistega božiča nisem razumel, čemu tante Dorica ni hotela zadavati mačkončka, vkopanega v topli stelji, v hlevu, tam za slepo in gluho judovsko kravo. Na koncu se je izkazalo, da je bil to priden maček, čeprav mu nikoli nismo dali imena. Miši je lovil spretneje od Kiti. In ko so nas leta 1945 odgnali v taborišče, je šel za nami do zeleniške postaje in stal na peronu ter nas dolge ure gledal. Nato so se vrata živinskega vagona zaprla, nastala je trda tema, meni pa je pred očmi ostala njegova črna glava. "To ni bil maček," je razlagala tante Dorica, ko smo prišli v Nemčijo, tamkajšnje ženske pa so jo čudno gledale. Ubožice si niso znale predstavljati, kako je bilo v Blažuju..

prevod: Urban Belina

*ciprese in
otroštvo
dvoglavega
cesarja
(odlomek)*

Danes zjutraj se je pripetil neobičajen in nekoliko strašljiv dogodek. Neka sirska sužnja je rodila dvoglavega dojenčka, ki je umrl takoj po porodu. Medtem ko je še vedno neutešljivo ihtela, je moj haruspeks, Etruščan Turno, zapovedal, naj revi ugrabijo dojenčka in mu nemudoma razparal trebuh, kot bi prerokoval iz jagnječjega in ne iz drobovja komaj rojenega malega sužnja. Prav zares iz stvora, a vseeno dojenčka, kar je še bolj ujezilo mojega zdravnika Kalimaha, toda ne zavoljo haruspeksove naglice, da v trebuhu malega dvoglavca prebere usodo in morda najde njegovo dušo, ampak zavoljo tega, ker se je tudi on sam namenil razčetveriti malo telo in ga pregledati, organ za organom, da bi, z brkljanjem po tem strašnem in ubogem primerku, naredil uslugo znanosti. Nihče od njiju ni prišel do kakšnih posebnih ugotovitev, truplo dvoglavca so sežgali, jaz pa sem revi, ki je silno trpela, za uteho poslal nekaj kovancev in majhen kamnit oltar, posvečen Mitri.

Rojstvo tega dvoglavca me spominja na lastno rojstvo, saj je na dan mojega prihoda na svet koza soseda Septima povrgla dvoglavega kozliča, ki je, za razliko od tistega ubogega dvoglavega stvora, uspel preživeti vsaj nekaj dni. Zato me včasih obide misel, da je prišel čas, da se znova ozrem na Otroštvo. Na pašnike, puste travnike, nato še na hribovite vinograde in oljke ob rečici Jadro, ob koncu Salone, zunaj velikih mestnih zidov, kjer sem bil rojen. In čeravno trdijo, da se je ta dogodek, torej moje rojstvo, pripetil v burnih in hladnih decembrskih dneh, na pragu saturnalij, je zima v meni že predolgo. Pa tudi, kdo sploh pomni dan svojega rojstva? Toda vsak salonitanski deček lahko v starosti, če zgolj zamiži, ponovno ugleda poljane svojega Otroštva. Najde se na rumenih gričih, prekritih z brnistro in visokimi zašiljenimi debli vitkih cipres ter razvezanih smokev, ki so se komajda olistale z zelenimi ploskvami kakor s slonovskimi ušesi. Nato gre v domišljiji skozi veliko mesto, po katerem je tekal, po hrupnem središču, po veliki koloniji. Nato gre ob kamniti plaži in obali vedno živahnega pristanišča, usidranega na sidrišču, in nato kradoma, tvegajoč starševske kazni in grožnje, opazuje gladiatori, kako vadijo v areni, kuka v mrakobne

krčme, igralnice in bordele, ali pa teka za nosilnico kakega bogataša v upanju, da bo dobrodušna roka izza svilenih zaves spustila kakšen kovanček.

Nato se nepričakovano znova prestrašim lastnih otroških ubožnih spominov, kot bi moja mati rodila dvoglav stvor, ne pa rimskega cesarja. In ne glede na to, da je bilo pozno popoldne mojega življenja lepo, mi vse manj ugaja miselno potovanje v otroštvo. O sebi nočem misliti kar naravnost, temveč nasprotno, po ovinkih, v skladu z lestvico vrednot, ki jo pozna le otrok. Rojstvo je nedvomno eden takih spominov! Kot sem že povedal, sem bil rojen nekje v času saturnalij, ko je cesar Marko Julij Filip, imenovan Arabec, premagal Parte in se napotil proti Egiptu in Perziji. Moja mama je bila ilirskogrška osvobojenka iz Dokleje v južni provinci Dalmaciji in moj oče, pisar, jo je odkupil od gospodarja, ker je bila, kot pravijo, tedaj izjemno lepa, se z njo poročil in jo, ko je že zanosila, pripeljal nazaj v svojo domovino, v okolico Salone. Nosil je ime Valerijevega rodu, katerega sem tudi sam ohranil v svojem nazivu. Zahvaljujoč naklonjeni sreči in brez posebne izobrazbe, se je, po dolgih letih služenja vojske, oče v eni od štabnih pisarn uspel naučiti umetnosti pisanja, nato pa si je še, v tistih spremenljivih časih, v katerih so vojne poteze in diplomatski dokumenti brsteli kot listje na ogromnih smokvah, zagotovil skromno preživetje, če ne upoštevamo našega včasih lačnega želodca in družinskega pomanjkanja. Mati in oče mojemu rojstvu nista pripisovala posebnega pomena. Predvsem zavoljo tega, ker je koza soseda Severa začuda uspela skotiti dvoglavega kozliča, kar je bilo za celoten salonitanski ager, mesto, naš zaselek, sovaščane, vključno z mojimi starši, večje čudo od mojega rojstva. Celo nekaj bogatih plemičev in salonitanskih vitezov je skupaj z vsakodnevno ljudsko procesijo prišlo iz Salone, da bi si ogledali to čudo. Eden od njih, Avrelij Leontij Valerin, ki je zaznamoval moje življenje, je zaslišal jok iz naše koče pri Septimovem ovčjaku in je, ker je sklepal, da sem lačen, vprašal okrog zbrane dvoglave živali:

“Kdo je pustil novorojenčka, da lačen joka? Mar je kaj manj pomemben od tega nakaznega kozliča, ki ga gleda smrt? Kaj je bolj pomembno, ta napol mrtvi stvor ali lačno dete?”

Vsa osramočena je mati odvrnila, da me bo nemudoma podojila, a ker ji je oče, ki je poznal pooblaščenca Valerina, tedanjega nadzornika denarnega poslovanja kolonije, ki ga je srečeval, ko je ponizno prinašal kakšen prepis v mestne pisarne, namenil preteč pogled, je trojica šla v našo hiško in ona me je podojila, tam, pred mojim namrščenim očetom in salonitanskim gospodom, ki ji je v roku stisnil srebrnik za mojo prihodnjo srečo.

“Če bo ta otrok kdajkoli potreboval pomoč, se obrni name.” Oče je le pokimal v zahvalo, a dotični gospod Avrelij Leontij Valerin nam je kmalu res začel pomagati. Predvsem meni in s tem mi je posredno začrtal usodo. No, navkljub temu pripeljaju in dejstvu, da je srebrnik pristal v kovčiu, kjer je ležalo že precej bakrenih novcev od očetovih pisarskih honorarjev, sta moje rojstvo in začetek otroštva spet padla v pozabovo. Mama me je, to drži, redno dojila, potej pa hranila z ječmenovo kašo, in čez nekaj dni so mi nadeli poilirjeno grško ime Dioklo, po mestecu na jugu, kjer sta se spoznala, zaljubila in me tudi spocela, kar je bilo pomembno za ime, ki ga je v grščini nosila tudi moja mama Dokleja. Oče me je šele štiri dni po smrti dvoglavega kozlička in devet dni po mojem rojstvu končno, kot bi beseda tekla o čem povsem nepomembnem, priznal za sina in me, skladno z običaji, objokanega dvignil in tako potrdil, da bo skrbel zame, zatem pa mi je okoli vrata obesil škatlico, v katero je vstavil znak, napisan z njegovim večim rokopisom.

Med kozami in ovcami, vrtički, olivami in vinogradi, cipresami in smokvami, med klatenji po klancih in pečinah se je odvijalo moje zgodnje odrščanje, pospremljeno s pridigami strogega, vedno nezadovoljnega očeta in nepozorne mame, ki se je, kar je pri življenju v bedi in nezadovoljstvu skorajda pravilo, hitro postarala in me je od nekdaj čutila kot nekakšno breme, razen kadar sem se dobro odrezal pri učenju njenega težkega epirskega grškega dialektka. Tako so si torej sledila prva leta mojega življenja, to moje Otroštvo! Spominjam se, da sem hitro shodil, da sem bil dober tekač in da sem bil, čeprav žilav in suhljate postave, nekoliko šibkejši od vrstnikov, še posebej že v teh najmlajših letih borbenega Mensilija Pithejevega. Kot jaz je bil napol Ilir, a napol, kaj naj rečem, morda Grk, čeprav smo se ob desetinah različnih narodnosti, ki so že stoletja bivale v našem kozmopolitskem mestu in njegovem agru, vsi imeli za Rimljane. Navsezadnje smo, kot rimski državljanji, imeli to pravico. A za Rimljane nas v tistem družinskem dednem nizu pravih Latinov niso imeli kar vsi Rimljani, pa tudi ne pravi Grki, ki so v Saloni še vedno ohranjali od Cesarja zajamčena pooblastila, in niti, kar je bilo za nas vaške reveže najhuje, nekateri dečki iz italskih družin, ki so od nekdaj živele v veliki Saloni in so v tistih dneh živel s svojimi družinami in sužnji v podeželskih hišah, kakršnih je bilo v okolini našega zaselka kar nekaj. Ena od teh vil je bila ravno vila cesarjevega pooblaščenca kolonije Marcia Julia Salona Feliks, Avrelija Leontina Valerina. Le kdo bi si tedaj lahko mislil, da bo pol stoletja kasneje mesto svojemu pompoznemu nazivu pridal še moje očetno ime – Valerij. In nihče si ob tej svečani priložnosti ni drznil niti pomisliti, da bi to, zdaj cesarsko ime lahko imel skrit suženjsk izvor.

V tem času smo, še kot siromaki, le težko prišli v stik z aristokratskimi otroki, razen z Avrelijem, sinom pooblaščenca Valerina, plemenitim dečkom, ki je bil nekaj mlajši od mene. On je že zgodaj nasledil čvrsto družinsko konstitucijo, pa tudi občutljivo naravo in samozačestni značaj, tako da me je nekajkrat rešil pred Mensilijevimi naskoki. Tam, v senci cipres, smokev, med soteskami in hribi, planjavami in travniki, na obali morja in obrežju reke Jader, se je začelo najino prijateljstvo, ki je trajalo vse do njegove nesrečne in zame boleče smrti.

Kadarkoli mi dandanes na koncu poti na mizo prinesejo postrv iz salonitanske rečice, se spomnim Avrelija in njegove izjemne veščine, pa tudi možnosti, saj je imel edini med nami pravo ribiško opremo, tanko čvrsto vrvico in koščen trnek, s katerima je lahko z večim potegom ujel ribo, ali pa jo je preprosto nabodel na mali kovinski trizob, ko se je v jati leno zibala s tokom. Kolikokrat sem starše razveselil s podarjenimi postrvmi, pa tudi z drugimi dragimi ribami, ki so iz morja zatavale v Jader mojega otroštva, v to sladko, polslano vodo. Kadar jih dandanes jem, si med brkajanjem po ribjih koščicah domišljjam, da mi jih pošilja moj zvesti Avrelij Valerin, ki je prav tako eden od tistih, brez katerih ne morem izmeriti trajanja svojega življenja.

Otroštvo ni, kot trdijo mnogi, minilo hitro, ampak je bilo bolj podobno tenki usedlini terre rosse, ki začasno ostane po zimskem dežju. Saj je po smrti matere, ki sem jo pospremil tako, kot me je sama pričakala, kmalu prišel čas za šolanje. V Saloni je bila množica različnih obrtniških šol in delavnic, a jaz, ki sem vse pogosteje ostajal v vili Valerinovih v našem sosedstvu, kjer sem bil, zavoljo naklonjenosti svojega dobrotnika, že deležen osnovnega izobraževanja skupaj s prijateljem Avrelijem, poslušal sem predavanja pod strogim nadzorom njihovih hišnih učiteljev, pa tudi mojstrov telovadbe v gimnaziju ob veliki mestni areni, kamor smo skoraj vsakodnevno zahajali z vrstniki – sem se odločil drugače.

Med nekim obedom, ko sem bil že sprejet skoraj kot član družine, sem slišal pogovor pooblaščenca Leontija in njegovega sina Avrelija o tem, kako mu je, kot pripadniku ene od najstarejših mestnih družin, namenjena vojaška izobrazba. Ker smo tako ali tako živeli v zgolj prividnem miru velike Salone in njenega polja, medtem ko je svet okrog nas besnel in vrel, je bilo pričakovati, da se bo Avrelij odločil za klic vojske. Spominjam se, tedaj sem imel nekaj več kot deset let, prvih deških izkušenj. In prve ljubezenske izkušnje z neko salonitansko hotnico, od katere mi je postalo slabo in sem najbrž tudi zavoljo tega pozneje živel precej nedostopno življenje.

V spomin se mi je vtisnila njena izba, bolj niša kot sobica, v kakršne se je vstopalo skozi štirikotne odprtine, zakrite s platnom, vtaknjene v predсобni zid kleti podrtije sredi ene od senčnatih salonitanskih ulic, iz katerih so se vlekle in vanje rinile še vedno zadihane stranke bordela, ob njih pa še nikoli dovolj zadovoljene ali povsem ravnodušne hotnice. Mene in Avrelija so pričakale kot lahek plen, razgaljene na sedalih, ki so bolj spominjala na ležalnike kot na stole. Ko so naju ugledale, tako golobrada, še otroka, so se najprej hihitale, nato pa so naju začele obkladati s takšnimi ali drugačnimi izzivalnimi grdobijami. Ko sva se že prestrašena pripravljala na umik, jih je prekinila neka visoka in temnopolta, ki ji je ena od hotnic pravkar z mokro krpo izpirala mednožje in je najbrž imela najvišji položaj med njimi.

“Nehajte se pačiti, nesrečnice, to je pomemben ulov, prva izkušnja v življenju. Imejte malo spoštovanja in bodite dostojanstvene do dečkov ...”

Nato se je obrnila k meni in Avreliju ...

“Pa imata vidva, otročiča, denarce za to, po kar sta prišla?” Nisva odgovorila, le dlani sva iztegnila in pokazala vsak po nekaj bakrenih novcev, on jih je imel pet, šest več od mene, dobil jih je od mame, da si gre kupit ribiško mrežo, jaz pa sem svoje prevzel v očetovem imenu na blagajni mestnih pisarn in sem se jih, ko sva z Valerinom skovala načrt, da potrdiva najino moškost in ne ostaneva večna devičnika, odločil začasno odtujiti od njegovega zasužka.

Tista visoka je medtem dala noge skupaj in me povlekla za rđko, tisti, ki jo je umivala, pa je namenila mojega prijatelja, odvedla me je v svojo sobico, z brezizraznim obrazom, medtem ko se je mlajša, Avreljeva, še vedno kradoma posmehovala. Tako se pri moških in bodočih vojakih, po nepisanem rimskem zakonu, končuje otroštvo ...

Vračala sva se ob sončnem dnevu, vsak na svoj dom, on v bogataško hišo Valerinov, jaz pa v siromašni zaselek, čutila sva, da naju v tem pomembnem trenutku ne ločujejo nikakršne razlike, odtlej nikoli več otroka, ponosna in močna, a vendar v zadregi, potlačevala sva obojestranski sram in gnus.

Vseeno sem ostal Avreliju do danes dolžan nekaj novčičev, k vsoti je potrebno prištetiti tudi tiste, ki sem jih, čeravno sposojene, moral prinesti očetu namesto njegove zasluzene plače, on pa je ostal brez ribiške mreže, česar ni opazil nihče, niti njegova mama, ki je bila tega dne zaposlena s pomembnejšimi obveznostmi. Ko sem mu jih ob prvi novinski plači v Sirmiju poskušal vrniti, me je zavrnil.

“Počastila sva drug drugega in to nima cene.”

A vendar, tudi ta, v življenju mladeniča pomembni dogodek, kot še premnogi drugi dogodki, ki so bili vpisani in vrezani v moja rosna leta, so minili in s svojim pomenom za moje prihodnje življenje jih izbrisuje trenutek, ko sem odločno stopil pred očeta, ki je nekaj prepisoval ob soju lojenke, in brez oklevanja dejal:

“Hočem postati vojščak.”

On je, ne da bi odvrnil pogled z dobljenega pergamenta, zgolj zamomjal:

“Tako ali tako je to, otrok moj, zate edina prava priložnost!”

“Rad bi, da greš do gospodarja Valerina in se zavzameš zame ...”

Spet ni odvrnil ničesar, a je naslednjega dne odšel v Salono in ko se je vrnil, je samo na kratko povedal, da bo zdaj za mojo usodo odgovoren Avrelij Leontij Valerin in da bom že čez mesec dni napoten v veliki vojaški tabor v Sirmiju.

Ko sva se čez nekaj tednov za vselej poslovila, mi je v roko zgolj porinil srebrnik, ki ga je pooblaščenec Valerin dal moji materi, skupaj s pestjo svojih bakrenih novcev, in ne da bi karkoli rekel, zaprl vrata koče mojega otroštva. On je v nej, kot sem izvedel pozneje, kmalu umrl, izkašljajoč kri in shiran od sušice, ki ga je mučila že leta. Umrl je, tako pravijo, v veliki revščini, še hujši od tiste, v kateri se je odvijalo moje otroštvo, saj so se mu od bolezni potresavali vsi udi, drhteli so mu prsti in roke, v poslednjih mesecih življenja pa ni več mogel držati pisala ...

Tako se je začel še en pomemben preobrat v nizanju postajališč mojega življenja. Spominjal sem se edino redkih odhodov v mali Aspalatos, deloma grško in ilirsko, težaško, luško, še najbolj ribiško, pa tudi ladjarsko mestece, ki je prav tako spadalo v salonitansko okrožje, z nekaj večjimi zgradbami, termami in svetišči, kjer sem, ko sem čakal očeta, da izroči prepisani dokument kakšnemu od uradnikov, ki se je tam znašel na dopustu, pogosto posedal na obali morja in opazoval natanko te otoke, ki se tudi zdaj ponujajo pred oboki moje palače in spominjajo na speče morske želve. In vendar, čeprav sem še tako ljubil polja in goščave našega zaselka, igre na pašnikih in ob sami reki, veliki naravni zaliv v Aspalatosu in morje, ki se je ponujalo otokom, toda na tistem resničnem obzorju spominov iz otroštva sem najbolj pogrešal ciprese. Že od nekdaj sem namreč imel rad ciprese. Najverjetnejne zaradi tega, ker se tako ravne in ostre vzpenjajo v nebo kot kakšne konice kopij, pa tudi zaradi tega, ker jih je bilo v okolici Salone vse polno, ob vsaki potki ali v parkih in drugod. Včasih so bile razvrščene v vzporedne vrste, druge so obdajale svetišča in zgradbe, včasih pa so bile samotne, take, kot jih danes vidim na svojem obzorju, osamljene in nepremične. Prave odposlanke z zemlje k nebu. Včasih jih sanjam, vidim jih, kako gorijo, a jim ogenj ne more storiti žalega. Ostale so trajni smerokaz mojega vzpona, od dvoglavega jančka, ki je zaznamoval moje rojstvo in otroštvo, do dvoglavega dojenčka, ki zaznamuje moje poslednje dni. In celotna pot od siromaka do boga in cesarja je bila moje slovo ne od Salone, otroštva in družinske hiše, ampak od cipres.

Čas je govoril: “Vrni se v otroštvo!”, a jaz sem to preslišal. Odgovarjal sem: “Samo jaz vem, kam hitim!” ... In ob grozi, ki je spremljala vse prihodnje dogodke, ko sem prvič poduhal smisel in nesmiselnost krvi, sem postal le še odločnejši, da si utrem svojo pot ne glede na ceno, žrtvujč v sebi tistega dvoglavega kozliča iz ovčjaka soseda Severa. On je bil moje otroštvo in moja usoda. V njem so gorele zažgane ciprese kot prvi grozeči in zastrašujoči spomini ... Moje otroštvo ...! Ko se ga spominim, spet postanem tisti otrok, poln spominov, spojen z neko davno priložnostjo. Ki je še vedno tukaj in živa. Za mene in v meni je za vekomaj zamujena in nihče ne bi nikoli niti pomislil, da je dvoglavi kozlič, tisto dete Dioklo, ki je postal Deus et Dominus, rimski Gospodar in Bog, imperator Avgust Gaj Avrelij Valerij Dioklecijan, lahko izpeljal takšen podvig in storil takšno napako..

prevod: Urban Belina

(odlomek iz romana Veljka Barbierija *Ja Dioklo Jupitrov sin – Jaz, Dioklo, Jupitrov sin*)